

УДК 94: 329. 15] (477. 82) “1985–1991” DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2021.22.3705>
ORCID ID: 0000-0002-0464-0086

ЛЬВІВ ЯК ОСЕРЕДОК НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ПЕРІОДУ “ПЕРЕБУДОВИ”

Василь ЧУРА

Львівський національний університет імені Івана Франка
катедра історичного краєзнавства
вул. Університетська 1, Львів, 79000, Україна
e-mail: vschbox@ukr.net

Запропонована наукова розвідка – продовження низки авторських публікацій розгорнутих упродовж 2005–2020 рр. щодо детальної реконструкції подій пов’язаних із розгортанням “перебудовних” процесів у Львові, а відтак ослабленням російського комуністичного режиму та деградацією компартійних лав й відродженням демократичного руху, який закономірно переріс у національно-визвольний. “Локомотивом” цього процесу на підприємствах міста були Ради трудових колективів (РТК), а поза їх межами “неформальні спілки, що згодом трансформувались у національні товариства, які стали фундаментом для виникнення антикомуністичних політичних партій.

Ключові слова: Львів, “перебудова”, реформи, національне відродження, “неформальні” товариства, мітинги, політичні партії, незалежність.

Загальновідомо, що як центр західноукраїнських земель Львів зійшов на політичну арену, коли став столицею Галицько-Волинського королівства. За умов багатовікової чужоземної влади він завжди залишався осередком української національної приналежності, що фокусував, експонував й транслиував автентичну етнічну традицію. Тому через сімсот років окупації, у другій половині 80-х рр. ХХ ст., в умовах російського комуністичного панування, місто розвивалося не лише як західний аванпост радянської влади, за що й отримало орден Леніна, а як латентний національний осередок, що таємно зберігав у народній пам’яті зразки галицького державного творення. Це багато у чому уможливило феноменально стрімку регенерацію національного громадянського діалогу періоду “перебудови” на відтинку від зародження невідконтрольних КПРС-КПУ рад трудових колективів й “неформальних” спілок до проголошення антирадянських політичних партій.

Фрагментарну увагу зазначеному питанню присвячували такі науковці як В. Баран¹, С. Кульчицький², О. Муравський³, С. Кобута⁴, Я. Секо⁵. Однак, їх

¹ Володимир Баран. *Україна: новітня історія (1945–1991 рр.)* (Львів: Інститут українознавства імені І. Крип’якевича НАН України, 2003), 670.

² Станіслав Кульчицький. “Історичні передумови переростання перебудови в національну революцію (1989–1991)”, *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць*, № 5, (2001): 330.

праці торкалися здебільшого магістральних напрямків національно-демократичного руху в Україні упереджень відновити її державну самостійність. Вказана проблематика вже була об'єктом й авторської уваги⁶. Продовжити й поглибити науковий аналіз національного “ренесансу” Львова часів “перебудови” в контексті розгортання неформальних спілок й виростання на їх тлі антикомуністичної багатопартійності слугує мета запропонованої історичної розвідки. Її джерельною базою є неопубліковані архівні матеріали компартійного правочинства, статистичні документи й тогочасна періодика.

На зламі 80-х рр. ХХ ст. Львів залишався найбільшим адміністративним, індустріальним та культурним центром у західних областях УРСР⁷. Його площа охоплювала 160 кв. км. Тут жило 767,2 тис. мешканців⁸. За національною конструкцією львів'яни склалися із 79,5 % українців, 15,8 % – росіян, 1,6 % – євреїв, 1,2 % – поляків, 0,7 % – білорусів, 1,2 % – інших⁹. У Львові розташувалося 1 678 підприємств і організацій, де працювало 537 тис. осіб. Його промислову мережу репрезентувало 133 виробничі об'єднання, які щорічно виготовляли продукції на суму 3 207 600 тис. крб¹⁰. Діяло 1 576 підприємств роздрібною торгівлі загальною площею 107 тис. кв. м., 1 073 заклади громадського харчування та 966 каварень і ресторанів на 87 тис. посадкових місць¹¹. Місто заробляло та витрачало близько 100–130 млн. крб. за рік, а районні бюджети

³ Олег Муравський. *Західні землі України: шлях до незалежності (1985–1991)*. (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011), 268.

⁴ Степан Кобута. “Неформальні” громадські організації у 1987–1989 роках як попередники українського політичного руху”, *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*, № 1, (2008): 125.

⁵ Ярослав Секо. “Нелегальні організації УРСР другої половини ХХ ст.: загальна характеристика”, *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, Міжнародні відносини*, № 5, (2012): 112.

⁶ Василь Чура. “Львів як центр національно-культурного відродження на етапі реалізації політики перебудови”. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Україна у світовому історичному просторі” Маріупольського державного університету. 21 квітня 2017 р. Збірник наукових праць*, (2017): 287–290.; Василь Чура. “Національні виступи у Львівській області на зламі 80–90-х рр. ХХ ст.” *Матеріали Всеукраїнської наукової конференції “Дрогобич і Дрогобиччина в історичній ретроспективі (ХІХ – початок ХХІ ст.) Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, (2017):372–379.; Василь Чура. “Участь робітників Львова у діяльності “неформальних” спілок наприкінці 80-х рр. ХХ ст. “*Історичні пам'ятки Галичини*”. *Матеріали п'ятої краєзнавчої конференції історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка*, (2010):107–116; Василь Чура. Зародження “неформальних” спілок Львівської області у другій половині 80-х рр. ХХ ст. *Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець”*, № 2, (2009): 60–63.

⁷ Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Львівській області. *Львів у цифрах*. Львів, 2006, 9.

⁸ Там само, 24.

⁹ Там само, 26.

¹⁰ Львівський міськомком Компартії України. ДАЛО, ф. 4, оп. 49, спр. 43, арк. 12–18.

¹¹ Держкомстат УРСР. *Місто Івано-Франківськ серед обласних центрів України*. Івано-Франківськ, 1991, 3–71.

становили 10–15 млн. крб. Головним джерелом доходів були податки: 45 % – відрахування з товарообороту роздрібною і кооперативною торгівлю, 45 % – від прибутку виробничих об'єднань, 10 % – від державного страхування, туризму, проведення культурно-спортивних заходів тощо. 70 % коштів скеровувалося в райони і 30 % йшло на загальноміські потреби. 80 % видатків забирала розбудова та благоустрій міста і 20 % – соціальні програми. Утримання органів державної влади коштувало 1 млн. крб. щорічно. Місто могло розраховувати на 1 млн. готівки для господарських потреб¹².

Освітню інфраструктуру Львова репрезентувало 10 вищих навчальних закладів (56,4 тис. студентів), 26 технікумів (31,7 тис. учнів), 31 училище (49,5 тис. учнів), 116 шкіл (5,5 тис. вчителів і 103,4 тис. учнів), 172 дитячих садки (32,3 тис. дітей). Медична мережа – 36 лікувальних закладів (6 тис. лікарів), 15 санаторіїв (1,5 тис. ліжок), 202 дитячі табори відпочинку (31,3 тис. місць)¹³. Спортивні заклади міста нараховували 8 товариств, 16 клубів, 2 палаци спорту, 15 стадіонів, 12 басейнів, 4 спортивні комбінати та 18 дитячих спортивних шкіл¹⁴.

Заклади культури Львова складали 4 палаци культури, 25 будинків культури, 53 клуби творчої самодіяльності, розраховані на 50 тис. місць. У Львові діяло 9 професійних та 6 народних театрів, вистави яких переглядало 2 млн. глядачів за рік. До послуг львів'ян і гостей міста працювали 10 музеїв, які щорічно відвідувало 1,5 млн. осіб. Глядачів приймали 57 кінотеатрів на 20 тис. місць. Туристів забезпечували житлом 17 готелів на 3 тис. місць. Діяло 118 бібліотек, у фондах яких було 5 млн. примірників одиниць зберігань. Прикрашали місто 73 пам'ятники, 5 парків та 24 сквери¹⁵.

Усю зазначену структуру ретельно контролювала російська КПРС та її український підрозділ – КПУ, регіональні структури яких були утворені в 1939 р. згідно із постановою Політбюро ЦК ВКП(б) “Про створення комуністичних організацій у Західній Україні і Західній Білорусії”¹⁶. Ключовим завданням такого “патронату” була система управління, яка гарантувала тотальний контроль правлячої партії над усіма сферами діяльності Львова. На зламі 80–90-х рр. ХХ ст. компартійну мережу міста репрезентували обласний, міський та 5 районних комітетів КПРС-КПУ. Вони курували 986 первинних, 535 цехових партійних організацій та 2 591 партгрупу¹⁷. Число комуністів у 1985 р. налічувало 60 251 особу, що становило 7 % від кількості його жителів. За національним складом: українців – 60,8 %, росіян – 31,9 %, євреїв – 3,2 %, білорусів – 1,6 %, поляків – 0,9 %, вірмен – 0,2 %, татар – 0,2 %, молдаван – 0,1 %, грузин –

¹² Львівський міськком Компартії України. ДАЛО, ф. 4, оп. 45, спр. 11, арк. 119–120.

¹³ Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Львівській області. *Львів у цифрах*. Львів, 2006. С. 54–56.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само, 54–56.

¹⁶ *Нариси історії Львівської обласної партійної організації*. Львів, 1981, 38.

¹⁷ Львівський міськком Компартії України. ДАЛО, ф. 4, оп. 43, спр. 9, арк. 49.

0,09 %, болгар – 0,05 %. За соціальним поділом: службовців – 49,9 %, робітників – 48,5 %, селян – 2,5 %. За освітнім рівнем: вища освіта – 44,8 %, середня – 55,1 %. За гендерною ознакою: 62,5 % чоловіків і 34,5 % жінок¹⁸. Середній вік партійних працівників становив 45 років, а керівників – 50 років¹⁹. Середній стаж роботи на партійній посаді налічував 10–15 років²⁰.

Заробітна плата компартійної верхівки в середньому становила від 250 до 600 крб., тоді як робітник отримував до 200 крб., а службовець до 150 крб. Відтак, високе соціальне й матеріальне становище партійної еліти спричинило формування замкнутої кадрової системи керівних комуністів – номенклатури. Здебільшого російськомовна, вона складалася із працівників апарату компартійних органів, господарських очільників, голів радянських інституцій, начальників силових структур, керівників наукових, навчальних та культурних закладів, які мали найвищий соціальний статус у львівському соціумі. До номенклатури міськкому входило 987 посад. Це 302 партійні працівники, 79 секретарів “первинок” та 11 – цехкомів, 102 працівники радянських органів, 213 промислових керівників та 164 представники науки, освіти і культури²¹.

Взявши курс на нівелювання етнічних ознак у багатонаціональній державі, КПРС під гаслами інтернаціоналізму проголосила утворення нової соціальної спільноти – радянського народу. Насправді відбувалося добре закамуфльоване комуністичним вченням зросійщення підрадянських народів. За впровадженням російського домінування стежив увесь компартійний апарат за допомогою силових структур, чільним серед яких був КДБ. Особливо суворою антиукраїнська політика партії була у тих регіонах країни, що найпізніше стали її складовими, а відтак не втрачали патріотичних настроїв. Тут компартапарат завжди відчував загальмоване “приживлення” компартійної доктрини серед автохтонного українського неправославного населення”. Національні інтереси Москви втілювала вся львівська партійна еліта, але ідеологічну роботу курували “третій” секретар обкому – Д. Яремчук, міськкому – А. Тавпаш, райкомів: Залізничного – Т. Селезньова, Ленінського – І. Бегей, Радянського – В. Синеокий, Червоноармійського – С. Ільїн, Шевченківського – К. Гордієнко²².

Проте запровадження союзною партверхівкою в 1985 р. “косметичного ремонту” радянської системи, званого як “перебудова”, спричинило зворотній ефект. Дозована ЦК КПРС демократизація та “гласність” винесли на поверхню велику кількість соціально-економічних, політичних, національних та релігійних проблем. Їх незворотність ілюструвала львів’янам компартійну неспроможність ефективно управляти країною, а відтак покликала до життя численні громадські

¹⁸ Львівський обком Компартії України. ДАЛО, ф. 3, оп. 59, спр.138, арк. 32.

¹⁹ Львівський обком Компартії України. ДАЛО, ф. 3, оп. 56, спр.12, арк. 23.

²⁰ Львівський обком Компартії України. ДАЛО, ф. 3, оп. 59, спр. 11, арк. 47.

²¹ Львівський міськком Компартії України. ДАЛО, ф. 4, оп. 45, спр. 9, арк. 80.

²² Львівський обком Компартії України. ДАЛО, ф. 3, оп. 62, спр. 847, арк. 10.

організації, що виходили із комуністичного ідеологічного діяпазону. Активізацію невідконтрольних партій “неформальних” об’єднань перше фіксувала секретна інформація міськкому від 2 січня 1985 р. За повідомленнями таємних інформаторів на вулицях Вірменській, Коперника, Ставропігійській, Підвальной, Лисенка, проспекті Ленінського комсомолу, площах Ринок, Р. Люксембург, Міцкевича збиралась молодь – носії тогочасних субкультур: хіпі, панки, брейкери. Молоді люди ділилися враженнями щодо досягнень західноєвропейської та американської культур, обмінювалися й продавали іноземні атрибути та одяг із зображеннями представників закордонних субкультур, виконувати танці й пісні, що виходили за рамки радянської дійсності.

Біля готелів “Дністер”, “Інтурист”, “Львів” відбувалась торгівля чужоземцями дефіцитними товарами народного споживання, серед яких були і друковані видання антирадянського й релігійного змісту, та відповідні аудіо і відео матеріали. Вкорінені в це середовище співробітники КДБ таємно інформували міськком про політичні настрої серед львівських “неформалів”, що нерідко межували із антирадянщиною. Молоді люди у приватних розмовах засвідчували антикомуністичні настрої у формі скептичного ставлення до радянського способу життя і негативно сприймали його надбання. Виняток становили зразки національної культури, що не були демонстраторами комуністичних досягнень й виходили за рамки соціалістичного реалізму²³. З цього приводу ідеологічний відділ міськкому у 1985 р. ініціював проводити численні збори трудових колективів, де ухвалили документи посилити роботу бюро політичного інформування, яке займалося контрпропагандою за місцем роботи і проживання львів’ян²⁴.

Утім ці заходи виявлялися малоефективні. Керівники Червоноармійського райкому В. Волков та парткому ВО “Електрон” І. Курза 30 травня 1986 р. у таємній доповідній записці інформували обком про спроби утворити перші “самодіяльні” організації національного налаштування. З їх слів у студентському клубі Зооветеринарного інституту “Данко”, Клубі творчої молоді, гуртожитках ВО “Електрон”, Університету, Медичного інституту, Будівельного, Автодорожнього та Житлово-комунального технікумів зафіксовано консолідацію патріотичної української молоді під егідою суспільно-політичного клубу “Діалог”. За іронією долі ініціатива його утворення належала міськкому комітетові ЛКСМУ. Тому партійці створили в оперативному загоні міста відділ боротьби з ідеологічними диверсіями, який “взяв під контроль неорганізовану молодь Львова”²⁵.

На цьому етапі політизації діяльності “неформальних” товариств сприяло повернення із комуністичних таборів лідерів правозахисного руху В. Чорновола,

²³ Львівський міськком Компартії України. ДАЛО, ф. 4, оп. 41, спр. 41, арк. 1–2.

²⁴ Львівський міськком Компартії України. ДАЛО, ф. 4, оп. 45, спр. 13, арк. 29–36.

²⁵ Там само, арк. 37–42.

І. Геля, Б. Гориня, М. Гориня та інших. Тому у палітрі становлення національних спілок зразка 1987 р. можна виокремити дві складові – це політичні організації та “неформальні” об’єднання. Серед перших влітку 1987 р. відновила діяльність Українська Гельсінська Група, що розпочала роботу в напрямку відродження державности України. Восени утворено Комітет захисту УГКЦ, який очолив І. Гель. Незабаром відновив роботу “Український Вісник”, що консолідував львів’ян, незадоволених радянською владою. Серед “неформальних” спілок у жовтні 1987 р. були зареєстровані Товариство Лева, Народознавче товариство імені І. Франка, товариство “ЕОЛ”, Об’єднання молодіжних клубів та Міський дискусійний клуб. Російськомовне середовище утворило Товариство друзів українського мистецтва і літератури. До них додавалися численні молодіжні клуби за інтересами.

Зародження “неформальних” організацій львівські чільні компартійці зустріли публічно сприятливо, а приховано – вороже. Привселюдно вони заявляли, що самодіяльні товариства є “індикаторами” незворотности демократичних змін, що відкривають шляхи “гласности”, про що писала газета “Ленінська Молодь”²⁶. Однак, насправді партійні керівники вбачали в “неформалах” альтернативу КПРС-КПУ та ВЛКСМ, а відтак відчували незвиклу для них конкуренцію. Така імітація була породжена небажанням системних трансформацій оновлення, позаяк вони руйнували комуністичну владу. Наприклад, на грудневому пленумі обкому новий перший секретар обкому Я. Погребняк констатував: в області за рік виникло 30 нових молодіжних клубів за інтересами, з них 19 – у Львові²⁷. Звертаючись до обласного партійного ідеолога Д. Яремчука, він наказував не лише підтримувати неформалів, позаяк вони були “прожекторами перебудови”, що демонстрували високий рівень “гласности”, але й скеровувати й контролювати їх діяльність²⁸.

Цю ініціативу підтримував новий перший секретар міськкому В. Волков. Він говорив, що “неформальні” молодіжні дискусійні клуби втягують львів’ян у “перебудову” та примушують їх мислити по-новому²⁹. Відтак 31 липня 1987 р. на пленумі він констатував, що у Львові діяло 198 молодіжних об’єднань, тоді як у 1985 р. їх було 50. Для координації дій неформалів під комсомольською егідою створено Об’єднання молодіжних клубів, куди увійшло 28 самодіяльних спілок. Це культурні, краєзнавчі, літературні, музичні, спортивні, технічні товариства. Серед них заснований ще в 1977 р. Клуб творчої молоді та народжені “перебудовою” Народознавче товариство імені І. Франка, Студентське товариство, театральна студія “Синтез”, літературне товариство “Гроно”, концертна група “Не журись!”, літературний театр “Слово”, “Джаз-рок клуб”,

²⁶ Грум-Гржимайло. “Класичний вальс і рок, і джаз...”, *Ленінська Молодь*, 17 листопада, (1987), 4.

²⁷ Львівський обком Компартії України. ДАЛО, ф. 3, оп. 62, спр. 7, арк. 13.

²⁸ Там само, арк. 41–48.

²⁹ Там само, арк. 53–58.

“Брейк-данс клуб”, “Клуб самодіяльної пісні”. Серед них виокремлювалося Товариство Лева, засноване за підтримки Львівського відділення Фонду культури та ЛКСМУ. Під керівництвом О. Шейки 70 членів спілки збиралися у студентському кафе Лісотехнічного інституту “Лісова пісня”, впорядковували архітектурні пам’ятки та організовували виступи національних діячів культури – Т. Чубая, В. Морозова, О. Стахова, А. Панчищина, Ю. Винничука³⁰.

Гостре незадоволення партапарату викликало те, що “неформали” намагалися позбавлятися партійної опіки і прагнули виступати як самостійні організації. Так сталося із виникненням однієї з перших громадських політичних організацій Львова, званої як Міський дискусійний клуб. Влітку 1987 р. міськком комсомолу в газеті “Ленінська Молодь” опублікував звернення щодо організації товариства, яке б згуртувало молодь з метою підтримки “перебудови”³¹. 8 жовтня у будинку культури “Будівельник” під егідою ЛКСМУ відбулося засідання ініціативної групи, що утворила товариство. До нього входили студенти Політехнічного інституту Є. Патрікеєв, Р. Слуцкер, Університету – С. Бурлуцька, М. Готман, О. Поваляєв, вчитель історії СШ № 36 Я. Богач, викладачі Медичного училища Т. Стецьків, Музичного училища – І. Ягнишак та медбрати Міської лікарні та лікарні № 4 Р. Качур та С. Федоров. Під час установчих зборів “неформали” відмовилися зазначати в статуті приналежність до комсомольської організації та вказали, що не будуть працювати “під диктовку” КПРС-КПУ. Попри це, кураторами призначили членів міськкому В. Мисюру та Ленінського райкому О. Порєва. Секретар обкому комсомолу Т. Вербицька рекомендувала “опікунам” переобрати актив товариства та усунути з посади голови Є. Патрікеєва як політично неблагонадійного³².

Очевидно, це мало допомогло, тому що 19 грудня 1987 р. на пленумі міськкому В. Волков “розпікав” керівника Залізничного райкому Є. Забзалюка та комсомольського ватажка О. Яремчука, за те що у клубі Лісотехнічного інституту помічені спроби утворити філію київського Українського культурологічного клубу під назвою “Товариство Друзів Лева”. З його слів тут гуртувалися націоналістично налаштовані особи, які культивували думку про особливість української нації. У будинку культури “Залізничник” під керівництвом В. Єленевського гуртувалася молодь клубу “ЕОЛ” (естетика, обшение, литература), де під гаслами “гласности” лунала критика КПРС³³. У відповідь на це секретар міськкому комсомолу О. Яремчук доповідав в обком, що упродовж 1987 р. правоохоронні органи міста провели 76 рейдів і затримали 107 осіб, які носили атрибутику країн-членів НАТО, 42 – за носіння релігійної

³⁰ Терещук В. “Як гриби після дощу...”, *Ленінська Молодь*, 17 листопада, (1987), 4.

³¹ *Ленінська Молодь*, 1987, (23 червня), 3.

³² Львівський обком Компартії України. ДАЛО, ф. 3, оп. 62, спр. 164, арк. 29–32.

³³ Львівський міськком Компартії України. ДАЛО, ф. 4, оп. 45, спр. 4, арк. 32–33.

символіки, “профілакували” 42 членів “неформальних” товариств, затримали 28 осіб й оштрафували на суму 1 300 крб.³⁴

У 1988 р. подальше поширення “неформальних” товариств помітно політизувалося й трансформувалося у національно-патріотичні об’єднання, прокладаючи шлях до багатопартійності. Як наслідок, 8 січня 1988 р. Політбюро ЦК КПРС констатувало утворення в СРСР 35 тис. “самодіяльних” формувань³⁵. Уже 15 січня ЦК КПУ попереджував, що у Львові особи з числа засуджених за антисупільну агітацію зондують ґрунт, щоб створити напівлегальні об’єднання націоналістичного спрямування³⁶. Тому 12 лютого завідувач відділу науки і навчальних закладів ЦК КПУ Ф. Рудич інформував, що об’єднані в дискусійні клуби студенти Університету і Політехнічного інституту висловлювалися за введення в країні багатопартійної системи³⁷.

Комуністична влада Львова поділяла “неформалів” на друзів та недругів “перебудови”. Серед перших виокремлювалися Об’єднання міських клубів та Міський дискусійний клуб, які гуртували 30 молодіжних спілок, Громадський рух “Друзі українського мистецтва і літератури”, роботу якого очолював публіцист С. Сокуров, Народознавче товариство імени І. Франка та Культурно-екологічне товариство Лева³⁸. Діяльність останнього викликала все більше занепокоєння партапарату. На думку комуністів причинами опозиційних настроїв у його середовищі були недостатня увага з боку комсомольських спілок та відсутність організаційної структури і умов членства. Зважаючи на таку невідконтрольність, міськком ініціював комплекс заходів, який дозволяв райкомівцям стежити за керівниками товариства, скеровувати його діяльність у прокомуністичне русло, для чого заохочував керівних комсомольців ставати його членами³⁹.

У 1988 р. до “неформалів” приєдналося наймасовіше Товариство української мови імени Т. Шевченка, філії якої виникали чи не в усіх установах Львова. Його очолював письменник Р. Іваничук. Перші осередки ТУМу з’явилися на ВО “Кінескоп”, “Електрон”, РЕМА, ЛАЗ, Ізоляторному заводі. За обкомівськими даними наприкінці року розпочали діяльність 139 підрозділів ТУМу. Від 1988 р. вели витоки товариство “Довіра”, яке очолювали М. Маргорін та А. Балдін та Спілка художників-авангардистів під керівництвом Ю. Сурмача. Проходили стадію формування товариства польської, вірменської та єврейської культур. Організацію єврейського товариства очолив А. Лізен. Компартійним органам рекомендувалося співпрацювати із цими формуваннями, бути в руслі подій, про які повідомляти керівництво.

³⁴ Львівський міськком Компартії України. ДАЛО, ф. 4, оп. 45, спр. 13, арк. 45–51.

³⁵ Львівський обком Компартії України. ДАЛО, ф. 3, оп. 62, спр. 300, арк. 50.

³⁶ Львівський обком Компартії України. ДАЛО, ф. 3, оп. 62, спр. 367, арк. 3–4.

³⁷ Центральний комітет Комуністичної партії України, ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 32, спр. 2446, арк. 28.

³⁸ Львівський обком Компартії України. ДАЛО, ф. 3, оп. 62, спр. 367, арк. 53–62.

³⁹ Там само, арк. 71.

У доповідній записці секретаря Залізничного райкому В. Пахольчука йшлося, що кількість “неформальних” товариств району становила 23 групи, а контроль за їх діяльністю проводився регулярно. Виявивши факти участі окремих осіб в об’єднаннях на “нездоровій основі”, міру покарання визначали партійні органи. Так, студента Політехнічного інституту М. Дубика, який був учасником групи “Довіра”, позбавлено студентського квитка. Із студентом цього ж закладу Є. Патрикєєвим, що висловлював аполітичні погляди, проведено профілактичну бесіду в комітеті комсомолу⁴⁰.

За свідченням першого секретаря Радянського райкому А. Салівона при установах району діяло 69 “неформальних” організацій. За допомогою парткомів було “розпорошено велику частину тих груп, які виявляли антирадянські настрої. Щоб збільшити тиск на них, керівництво організувало викладачів Лісотехнічного інституту, що мали аналізувати діяльність районних секцій Товариства Лева. Студентам Я. Путьковій та Ю. Савченку заборонено анонсовані ними зустрічі із В. Чорноволом та Б. Горинем⁴¹.

За повідомленням секретаря Червоноармійського райкому А. Діденка в районі проводилися профілактичні роботи, щоб запобігти виникненню опозиційних суспільних настроїв серед членів “неформальних” товариств, яких налічувалося 24 організації⁴². Для цього міськком створив клуб “Агітатор” і Школу полемічної майстерності⁴³. Перший секретар Шевченківського райкому Ю. Бойченко не виявив у районі “самодіяльних” груп, сформованих на “нездоровій основі”. Однак превентивно він створив спеціальну групу із 11 досвідчених комуністів, завданням був контроль політичної ситуації у районі⁴⁴. Поряд із цим, щоб припинити поширення опозиційних настроїв, створено науково-методичний центр, який очолював завідувач відділу пропаганди і агітації Л. Смілевський. Аналогічної комісією контрпропаганди керував Б. Климук. На базі Університету розпочали готувати кадри, здатні вести дискусію з представниками “неформальних” спілок⁴⁵.

До числа ворогів “перебудови” зараховано Українську Гельсінську Спілку, Українську ініціативну групу захисту прав в’язнів совісті, Комітет захисту Української Греко-Католицької Церкви та Українську асоціацію незалежної творчої інтелігенції, що гуртувала низку невизнаних мистецьких діячів⁴⁶. Працівники обкому студіювали установчі документи УГС та розробили план заходів протидії, про що йшлося у постанові від 26 липня 1988 р. Вона ілюструвала спробу подати діяльність спілки як паразитування на тлі демократичних партійних

⁴⁰ Львівський обком Компартії України. ДАЛО, ф. 3, оп. 62, спр. 300, арк. 16.

⁴¹ Там само, арк. 17.

⁴² Там само, арк. 21.

⁴³ Там само, арк. 6.

⁴⁴ Там само, арк. 23.

⁴⁵ Там само, арк. 13.

⁴⁶ Львівський обком Компартії України. ДАЛО, ф. 3, оп. 62, спр. 277, арк. 51–62.

⁴⁷ Львівський обком Компартії України. ДАЛО, ф. 3, оп. 62, спр. 367, арк. 24.

ініціатив⁴⁷. Згідно до обкомівських інструкцій керівні члени КПРС повинні були перейти від епізодичної роботи щодо виявлення та знешкодження діяльності членів УГС до системної ідеологічної боротьби з ними⁴⁸.

Як свідчило таємне компартійне справочинство від 1988 р. йдуть джерела формування львівської філії Народного Руху України, який у зародку носив назву Народного Фронту, а згодом Народного Руху України за перебудову. Коли на засіданні Об'єднання міських клубів розглядалося питання щодо створення Народного фронту, компартійний представник висловлювався за дочасність такої ініціативи, сказавши, що необхідність існування фронтів продиктована лише бойовими діями⁴⁹. Працівники обкому утворили таємний перелік прихильників Руху, які перебували в КПРС. Це Р. Братунь, І. Вакарчук, О. Влох, Р. Іванчук, Р. Лубківський, І. Юхновський, Е. Мисько⁵⁰. Після утворення філії НРУ 5 травня 1989 р. обком зафіксував список членів його президії. До нього потрапили Р. Братунь – народний депутат СРСР, голова Львівської філії асоціації “Зелений Світ”, Іван Вакарчук – народний депутат СРСР, професор ЛДУ, Михайло Голубець – професор, керівник Львівського відділення інституту ботаніки АН УРСР, Орест Влох – професор ЛДУ⁵¹. Після цього уклали перелік членів ради Львівської регіональної організації Народного руху України за перебудову, що перебували в лавах КПРС⁵².

Особливістю антикомуністичного руху в 1989 р. – завершити переростання “неформальних” спілок у національні товариства і політичні партії. Вулиці міста заповнили чи не щоденні протестні демонстрації. Міськоміська “Львовская Правда” називала їх “екстремістськими акціями націоналістичних зборищ”⁵³. Як тільки діяльність неформалів набрала національної політичної барви, міська компартійна влада перестала їх розділяти на друзів та ворогів перебудови. Після провалу КПРС на союзних виборах усі вони стають однаково небезпечні. Особливо УГС, НРУ, СНУМ, “Пласт”, Українська асоціація незалежної творчої молоді, Комітет Захисту УГКЦ, Українська ініціативна група захисту прав в’язнів совісті, групи “Довіра”, “Милосердя”, “Марійське Товариство”, Об’єднання соціалістичних демократів, Комітет виборчого права⁵⁴. Відтепер діяльність товариства Лева (60 % суспільної підтримки), ТУМу (73 %), Друзів українського мистецтва і літератури (36 %), “Зеленого світу” (54 %), “Меморіялу” (41 %), “Просвіти” (54 %), Етнографічного товариства імені І. Франка, Асоціації молодих істориків вимагала спланованої та масованої протидії компартапарату⁵⁵. Цікаво,

⁴⁸ Львівський обком Компартії України. ДАЛО, ф. 3, оп. 62, спр. 367, арк. 49.

⁴⁹ О. Цирульник, Є. Мазур. “Яку платформу обираємо”, *Електрон*, 2 серпня, (1988), 2.

⁵⁰ Львівський обком Компартії України. ДАЛО, ф. 3, оп. 62, спр. 277, арк. 63–65.

⁵¹ Там само, спр. 367, арк. 63.

⁵² Там само, арк. 64.

⁵³ М. Домбровская, А. Лысюк, Я. Пастернак. “Митинговый марафон”, *Львовская Правда*, 26 апреля, (1989), 3.

⁵⁴ Львівський обком Компартії України. ДАЛО, ф. 3, оп. 62, спр. 576, арк. 63.

⁵⁵ Львівський обком Компартії України. ДАЛО, ф. 3, оп. 62, спр. 588, арк. 52.

що перелічені спілки комуністи розглядали як компоненти НРУ, котрий у вересні 1989 р. отримав офіційне визнання. У Львові за Рух виступило 65 % українців та 26 % росіян⁵⁶.

На замовлення міському Інститут соціології АН СРСР провів опитування на тему “Суспільна думка населення щодо проблем міжнаціональних стосунків”, керівником якого був Ю. Коваленко. Дослідження проводилося серед півтори тисячі працівників Університету, Політехнічного інституту, Лікарні швидкої допомоги, ВО “Мікроприлад”, “Електрон”, “Карпати”, “Львівдерево”, “Сільмаш”, “Іскра”, “Автоавантажувач”. Українською мовою спілкувалося 80 % респондентів, російською – 10 %, іншою – 1 %. Реабілітацію ОУН-УПА вважали правомірною 73 %, дослідження “білих плям” історії України вітав 61 % опитуваних⁵⁷. Ставлення до “неформальних” товариств було позитивним у 64 % учасників, а доцільність багатопартійності визнавало 65 % українців й 46 % росіян. До НРУ позитивно ставились 61 % опитуваних⁵⁸. Негативно “неформалів” сприймали 9 % членів ЛКСМУ, 29 % членів КПРС-КПУ та 12 % безпартійних. Рухівців негативно сприймали 8 % комсомольців, 27 % комуністів, 13 % безпартійних⁵⁹.

Серед рядових членів партії 73 % вважали створення національних громадських організацій за норму правової держави. Зміни, які відбувалися у цьому напрямку, позитивно сприймали 85 % опитуваних. Найпопулярнішим національним товариством серед населення було ТУМ. Його діяльність схвалювали 73 % респондентів, Товариство Лева – 60 %, “Зелений світ” – 54 %, “Меморіал” – 41 %⁶⁰, Товариство друзів українського мистецтва і літератури – 36 % УГС – 30 %. Найрадикальнішими групами за десятибальною шкалою були УГС – 8,6, Товариство Лева – 5,4, “Зелений Світ” – 4,9, “Меморіал” – 4,6, ТУМ – 1,3, Товариство друзів українського мистецтва і літератури – 0,1⁶¹. Члени КПРС найсолідарнішими були із ТУМ – 63 % підтримки, “Зеленим світом” – 48 %, Товариством Лева – 45 %, Товариством друзів українського мистецтва і літератури – 41 %, “Меморіалом” – 34 %, УГС – 14 %⁶².

Закономірним наслідком національного відродження Львова зразка 1990 р. був не лише крах комуністичної влади, а й проголошення на його теренах антикомуністичних політичних партій. Відтак, 7 квітня у місті відбувся з’їзд політичного об’єднання Державний суверенітет України, а 21 квітня пройшов установчий з’їзд Української християнсько-демократичної партії⁶³. Дня 28 квітня мала місце I регіональна установча конференція Української соціал-

⁵⁶ Віче, (№ 1), Червень, 1989.

⁵⁷ Львівський обком Компартії України. ДАЛО, ф. 3, оп. 62, спр. 588. арк. 39.

⁵⁸ Там само, арк. 50.

⁵⁹ Там само, арк. 51.

⁶⁰ Там само, арк. 52.

⁶¹ Там само, арк. 54.

⁶² Там само, арк. 57.

⁶³ Львівський обком Компартії України. ДАЛО, ф. 3, оп. 62, спр. 1020. арк. 212–213.

демократичної партії⁶⁴, 23 червня відбулася установча конференція обласної організації Української республіканської партії⁶⁵. Далі 8 жовтня проголошено Українську народну партію⁶⁶, а 8 грудня відбулося створення обласної організації Демократичної партії України⁶⁷. Загалом упродовж 1990 р. у Львові утворилося 7 партій, які провели понад 273 національні акції⁶⁸.

Посеред державотворчих акцій 1991 р. слід виокремити спільне засідання представників НРУ та УРП, яке відбулося 4 січня й ухвалило документ, скерований недопустити нову союзню угоду⁶⁹. Відтак, 13 січня біля пам'ятника І. Франкові відбулася демонстрація, присвячена кривавим подіям у Литві⁷⁰, 17 січня проведено мітинг на підтримку солідарності з народами Прибалтики⁷¹. Широкомасштабну антисоюзну кампанію національно-демократичні сили розпочали 22 січня в річницю “Акту Злуки” та проголошення IV Універсалу УНР⁷². А вже 17 травня мала місце спроба підпалити приміщення міськкому партії, 18 травня – спроба демонтажу погруддя письменникові Ю. Мельничукові⁷³. Дня 7 червня депутати облради вивели із підпорядкування обкому приміщення музею імені В. Леніна і передали його на баланс міста⁷⁴. Важливим був мітинг-реквієм та панахида, проведені 22 червня на площі біля Театру опери та балету⁷⁵. На тлі стрімкого розгортання мирного національно-визвольного руху вирізнялося й “Народне віче”, яке пройшло 30 червня на площі Ринок і було присвячене річниці “Акту відновлення незалежності України” у 1941 р.⁷⁶

Для протидії заколотникам ДКНС (“ГКЧП”) у Львові 19 серпня утворено Комітет громадської згоди. Того ж дня обласна і міська ради, НРУ, УГС та КГЗ опублікували звернення, де закликали містян бути готовими до рішучих дій, а 20 серпня біля пам'ятника І. Франкові відбувся попереджувальний мітинг проти ДКНС. Відтак, 21 серпня біля Театру опери та балету пройшла багатотисячна маніфестація, де голова страйкому В. Фурманов оголосив безперервний страйк⁷⁷. Після фіяско ДКНС й відновлення державної самостійності України, усі інституції Львова ухвалили заборонити діяльність й націоналізувати майно КПУ. Започаткувала цей процес ухвала Львівської

⁶⁴ Львівський обком Компартії України. ДАЛО, ф. 3, оп. 62, спр. 1020, арк. 214.

⁶⁵ Львівський обком Компартії України. ДАЛО, ф. 3, оп. 62, спр. 767, арк. 4.

⁶⁶ залізничний райком Компартії України. ДАЛО, ф. 8, оп. 47, спр. 151, арк. 76–79.

⁶⁷ Львівський обком Компартії України. ДАЛО, ф. 3, оп. 62, спр. 1020, арк. 218.

⁶⁸ Там само, арк. 23.

⁶⁹ Центральний комітет Комуністичної партії України. ЦДАГО, ф. 1, оп. 11, спр. 2276, арк. 7.

⁷⁰ Львівський обком Компартії України. ДАЛО, ф. 2, оп. 15, спр. 88, арк. 95.

⁷¹ Там само, арк. 108.

⁷² Львівський обком Компартії України. ДАЛО, ф. 3, оп. 62, спр. 974, арк. 5–7.

⁷³ Львівський обком Компартії України. ДАЛО, ф. 3, оп. 62, спр. 943, арк. 59.

⁷⁴ Там само, арк. 69.

⁷⁵ Львівський обком Компартії України. ДАЛО, ф. 2, оп. 15, спр. 88, арк. 119.

⁷⁶ Радянський районний комітет Компартії України. ДАЛО, ф. 2, оп. 15, спр. 88, арк. 122.

⁷⁷ *За Вільну Україну*, 20 серпня, (1991), 1.

обласної ради від 26 серпня 1991 р., що поставила діяльність комуністичних спілок поза законом й “заморожувала” їх рахунки та опломбовувала майно”⁷⁸.

Отже, упродовж 1985–1991 рр. Львів, як багатовіковий центр української етнічної автентичності, ілюстрував феноменально стрімкий процес мирного патріотичного відродження. Він розпочався на етапі постанови “неформальних” спілок, розгортався шляхом утворення національних організацій й мав як наслідок виникнення антикомуністичних партій. Ці партії уможливили повалення комуністичної влади на міському рівні ще до розпаду СРСР й відновлення державної самостійності України.

LIV AS A CENTER OF NATIONAL REVIVAL DURING THE PERIOD OF “PERESTROIKA”

Vasyl CHURA

Ivan Franko National University of Lviv
Department of Local History
University str., 1, Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: vschbox@ukr.net

At the turn of 1980s the Communist Party leadership dared to introduce a policy of “perestroika” as a way to preserve Russia’s political monopoly in a multinational country, the principles of which had been significantly shaken. However, the “perestroika” was unsuccessful attempt to install democratic tools and the elements of a market economy into the autocratic Soviet background and its planned economy. This unnatural synthesis led to a partial weakening of the political regime in the country, which manifested itself in the form of a policy of publicity. It made the numerous communist crimes of the past decades, carefully concealed by the Communist Party publicly available and began the process of demolishing the Communist Party doctrine in general and communist structures in particular.

For centuries, patriotic Lviv was one of the first cities in the USSR to perceive “perestroika” not as a democratic renewal, but as an opportunity for Ukrainian national revival. In 1986–1987, “informal” societies appeared in the city. All of them came under the control of pro-Russian communist and Komsomol organizations in the city. However, the debating historical, cultural and artistic activities of the young “informals” were filled with national content by semi-legal human rights unions, which advocated depriving the Communist Party of a monopoly on political power in the USSR and thus restoring Ukraine’s state independence.

The synchronization of the activities of “informals” and human rights activists gradually transformed them into non-communist-controlled national organizations, whose program goals took on anti-communist features and whose activities gave rise to the first street protests. The key feature of 1989 was the rapid politicization of national societies, which lost their “informal” features and accepted the demands of the patriotic public of Lviv. This process resulted in strikes and “rally marathons, which turned the democratic movement into a national one and gave it liberating features.

In 1990, the national societies of Lviv became the basis for the consolidation as well as the foundation of political parties that deprived the Communists of power in the city before the collapse

⁷⁸ *Народна Справа*, 24 серпня, (1991), 1.

of the USSR and the restoration of state independence of Ukraine. At this stage, the national movement was so politicized that it acquired pronounced state-building features. The final stage of Lviv's national revival was 1991. Patriotic citizens, led by political parties, were ready to repel the State Committee of Emergency Situations and were preparing for an indefinite political strike. After the failure of the coup in the USSR, the Lviv national authorities deprived Communist Parties of property and put this organization outside the law.

Keywords: Lviv, “perestroika”, reforms, national revival, “informal” societies, rallies, political parties, independence.

REFERENCES

- Baran, Volodymyr. *Ukraina: novitnia istoriia (1945–1991 rr.)* (Lviv: Instytut ukrainoznavstva imeni I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2003), 670. (in Ukrainian)
- Viche*, (№1), Cherven, 1989. (in Ukrainian)
- Hrum-Hrzhymailo. “Klasychnyi vals i rok, i dzhaz...” , *Leninska Molod*, 17 lystopada, (1987), 4. (in Russian)
- Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. Holovne upravlinnia statystyky u Lvivskii oblasti. *Lviv u tsyfrakh*. Lviv, 2006, 9. (in Ukrainian)
- Derzhkomstat URSR. *Misto Ivano-Frankivsk sered oblasnykh tsestriv Ukrainy*. Ivano-Frankivsk, 1991, 3–71. (in Ukrainian)
- Dombrovskaia M., Lysiuk A., Pasternak Ya. “Mytynhovy marafon”, *Lvovskaia Pravda*, 26 aprelia, (1989), 3. (in Russian)
- Za Vilnu Ukrainu*, 20 serpnia, (1991), 1. (in Ukrainian)
- Zaliznychnyi raikom Kompartii Ukrainy. DALO. f. 8, op. 47, spr. 151. ark. 76–79. (in Russian)
- Kobuta Stepan “Neformalni hromadski orhanizatsii u 1987–1989 rokakh yak poperednyky ukrainskoho politychnoho rukhu”, *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriia: Istorii*, № 1, (2008): 125. (in Ukrainian)
- Kulchytskyi Stanislav “Istorychni peredumovy pererostannia perebudovy v natsionalnu revoliutsiiu (1989–1991)”, *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky: Mizhvidomchy zbirnyk naukovykh prats*, № 5, (2001): 330. (in Ukrainian)
- Leninska Molod*, 1987, (23 chervnia), 3. (in Ukrainian)
- Lvivskiy obkom Kompartii Ukrainy. DALO, f. 2, op. 15, spr. 88, ark. 119. (in Russian)
- Lvivskiy obkom Kompartii Ukrainy. DALO, f. 3, op. 56, spr. 12, ark. 23. (in Russian)
- Lvivskiy obkom Kompartii Ukrainy. DALO, f. 3, op. 59, spr. 11, ark. 47. (in Russian)
- Lvivskiy obkom Kompartii Ukrainy. DALO, f. 3, op. 59, spr. 138, ark. 32. (in Russian)
- Lvivskiy obkom Kompartii Ukrainy. DALO, f. 3, op. 62, spr. 7, ark. 13. (in Russian)
- Lvivskiy obkom Kompartii Ukrainy. DALO, f. 3, op. 62, spr. 164, ark. 29–32. (in Russian)
- Lvivskiy obkom Kompartii Ukrainy. DALO, f. 3, op. 62, spr. 277, ark. 51–62. (in Russian)
- Lvivskiy obkom Kompartii Ukrainy. DALO, f. 3, op. 62, spr. 300, ark. 50. (in Russian)
- Lvivskiy obkom Kompartii Ukrainy. DALO, f. 3, op. 62, spr. 367, ark. 24. (in Russian)
- Lvivskiy obkom Kompartii Ukrainy. DALO, f. 3, op. 62, spr. 576, ark. 63. (in Russian)
- Lvivskiy obkom Kompartii Ukrainy. DALO, f. 3, op. 62, spr. 588, ark. 52. (in Russian)
- Lvivskiy obkom Kompartii Ukrainy. DALO, f. 3, op. 62, spr. 767, ark. 4. (in Russian)
- Lvivskiy obkom Kompartii Ukrainy. DALO, f. 3, op. 62, spr. 847, ark. 10. (in Russian)
- Lvivskiy obkom Kompartii Ukrainy. DALO, f. 3, op. 62, spr. 943, ark. 59. (in Russian)

- Lvivskiy obkom Kompartii Ukrainy. DALO, f. 3, op. 62, spr. 974, ark. 5–7. (in Russian)
- Lvivskiy obkom Kompartii Ukrainy. DALO, f. 3, op. 62, spr. 1020, ark. 218. (in Russian)
- Lvivskiy miskkom Kompartii Ukrainy. DALO, f. 4, op. 41, spr. 41, ark. 1–2. (in Russian)
- Lvivskiy miskkom Kompartii Ukrainy. DALO, f. 4, op. 43, spr. 9, ark. 49. (in Russian)
- Lvivskiy miskkom Kompartii Ukrainy. DALO, f. 4, op. 45, spr. 4, ark. 32–33. (in Russian)
- Lvivskiy miskkom Kompartii Ukrainy. DALO, f. 4, op. 45, spr. 11, ark. 119–120. (in Russian)
- Lvivskiy miskkom Kompartii Ukrainy. DALO, f. 4, op. 45, spr. 13, ark. 29–36. (in Russian)
- Lvivskiy miskkom Kompartii Ukrainy. DALO, f. 4, op. 49, spr. 43, ark. 12–18. (in Russian)
- Muravskiy, Oleh. *Zakhidni zemli Ukrainy: shliakh do nezalezhnosti (1985–1991)*. (Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2011), 268. (in Ukrainian)
- Narysy istorii Lvivskoi oblasnoi partiinoi orhanizatsii*. Lviv, 1981. S. 38. (in Ukrainian)
- Narodna sprava*, 24 serpnia, (1991), 1. (in Ukrainian)
- Radianskiy raionnyi komitet Kompartii Ukrainy. DALO, f. 2, op. 15, spr. 88, ark. 122. (in Russian)
- Seko, Yaroslav “Nelehalni orhanizatsii URSR druhoi polovyny XX st.: zahalna kharakterystyka”, *Ukraina-Yevropa-Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Seriya: Istorii, Mizhnarodni vidnosyny*, № 5, (2012): 112. (in Ukrainian)
- Tereshchuk, V. “Yak hryby pislia doshchu...”, *Leninska Molod*, 17 lystopada, (1987), 4. (in Ukrainian)
- Tsentrálny komitet Komunistychnoi partii Ukrainy, TsDAHO, f. 1, op. 11, spr. 2276, ark. 7. (in Russian)
- Tsentrálny komitet Komunistychnoi partii Ukrainy, TsDAHOU, f. 1, op. 32, spr. 2446, ark. 28. (in Russian)
- Tsyurulnyk, O., Mazur, Ye. “Iaku platformu obyraiemo”, *Elektron*, 2 serpnia, (1988), 2. (in Ukrainian)
- Chura, Vasyl. “Lviv yak tsentr natsionalno-kulturnoho vidrozhennia na etapi realizatsii polityky perebudovy”. *Materialy Vseukrainskoi naukovykh-praktychnoi konferentsii “Ukraina u svitovomu istorychnomu prostori Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. 21 kvitnia 2017 r. Zbirnyk naukovykh prats*, (2017): 287–290. (in Ukrainian)
- Chura, Vasyl. “Natsionalni vystupy u Lvivskii oblasti na zlami 80–90-kh rr. XX st.” *Materialy Vseukrainskoi naukovoi konferentsii “Drohobych i Drohobychchyna v istorychnii retrospektyvi (XIX – pochatok XXI st.) Drohobytiskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*, (2017): 372–379. (in Ukrainian)
- Chura, Vasyl. “Uchast robotnykiv Lvova u diialnosti “neformalnykh spilok naprykintsi 80-kh rr. XX st. “*Istorychni pamiatky Halychyny. Materialy piatoi kraieznavchoi konferentsii istorychnoho fakultetu Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka*, (2010): 107–116. (in Ukrainian)
- Chura, Vasyl. Zarodzhennia “neformalnykh” spilok Lvivskoi oblasti u druhoi polovyny 80-kh rr. XX st. *Vseukrainskyi naukovyi zhurnal “Mandrivets”*, № 2, (2009): 60–63. (in Ukrainian)